

12. Wilson A. Ukrainian Nationalism in the 1990s: A Minority Faith / Andrew Wilson. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

В статті проводиться аналіз соціально-політичного розвитку державства в умовах модерну і постмодерна; обґрунтовується наявність конфлікту в розвитку України між логікою «модерна» і риторикою «постмодерна», визначаються тенденції розвитку «мультикультуралізму» як елемента логіки постмодерна в Україні.

In article analysis features of the socio-political environment in a modern and postmodern, study the existing conflict in Ukraine between the logic of modern and postmodern rhetoric, identifying trends «multiculturalism» as an element of postmodern logic in Ukraine.

Стаття надійшла до редколегії 30.10.2012

УДК 323.39:316.652.2

Константинова Т. В., ОНУ ім. І. І. Мечникова

ТЕОРІЯ ПОЛІТИЧНОГО ВИБОРУ ЯК СКЛАДОВА ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ

У статті проаналізовано теорію політичного вибору, яка формувалась у ідеологічній доктрині лібералізму. Визначено, що на сучасному етапі політичний вибір аналізується з позицій теорії раціонального вибору та теорії суспільно вагомого вибору. Розглянуто інтерпретації політичного вибору з позицій політичної філософії (А. де Токвіль, І. Берлін) та економічної теорії (К. Ероу, Дж. Б'юкенен).

Актуальність дослідження теми обумовлена великою практичною значимістю політичного вибору у процесі політичної діяльності. Генеза теоретичних концепцій та політологічних підходів до визначення сутності феномену політичного вибору пов'язана із ліберальною доктриною, в основі якої – цінності свободи (у тому числі свободи вибору, слова, сумління), вільної політичної та економічної конкуренції, правової держави та громадянської участі та активності.

Постановка питання щодо сутності політичного вибору у ліберальній доктрині вимагає звернення до філософських та політологічних концепцій, що репрезентують своєрідні та оригінальні трактування свободи. Пліуралізм цінностей, характерний для реалій сьогодення, знаходить відображення і в теорії лібералізму. Свобода вибору у політиці, економічній діяльності та повсякденному житті розгля-

дається у лібералізмі в якості однієї з найважливіших характеристик сучасних консолідованих демократій. Не можна уявити розвиток політичної та економічної конкуренції, з точки зору лібералізму, без залучення громадян до процесу прийняття політичних рішень, легітимізації влади та раціонального вибору як окремого громадянина, так і вільного електорального вибору суспільства.

Основні політичні свободи виступають у ідеологічній доктрині лібералізму головним проблемним полем аналізу та розглядаються як передумова політичного вибору.

Питання обґрунтування сутності політичного вибору, з точки зору ліберальної доктрини набуває особливої актуальності для сучасної України, де у процесі посткомуністичних трансформацій відбувається становлення демократичної моделі взаємодії влади та громадян.

Для моделі раціонального політичного вибору фундаментальними є принципи лібералізму, які реалізуються в умовах демократії, а найбільш оптимальним представляється такий тип політичної взаємодії, для якої характерні наступні ознаки. По-перше, вільна конкуренція індивідів та ідей, в основі якої – економічний та політичний інтерес окремого індивіда, та суспільний інтерес. По-друге, високий рівень політичної активності громадян. По-третє, постійний інтерес до політичних проблем з боку громадян, контроль над владою з боку інститутів громадянського суспільства. Це виражається в бажанні бути відповідальним та поінформованим громадянином. По-четверте, свобода, як найвища цінність сучасного (модерного) суспільства. Свобода, як негативна («від...» рабства, традиційних авторитетів, політичного впливу церкви), так і позитивна – «для...» розвитку особи, економічного зростання, інституціоналізації політичного вибору. По-п'яте, орієнтація на політичні процеси, які визнають необхідність і бажаність формування раціональних процедур та відповідних організацій у сфері державного управління. Це процес автономізації та мобілізації політичної участі громадян, груп та спільнот в залежності від специфіки політичного та соціокультурного простору.

Сучасна демократична система, основана на ліберальній політичній доктрині, формувалась на європейському та північно-американському континенті протягом століть. Вона також стала результатом широких наукових дискусій. У конструюванні політичної доктрини лібералізму брали участь такі видатні теоретики та практики демократії, як Л. фон Мізес, І. Бенгам, І. Берлін, А. Сміт, Ф. Гаск, Д. Меннінг, Дж. С. Мілль, А. де Токвіль, Г. Спенсер, М. Фрідмен, Б. Констан, Л. Гобгауз, Р. Дворкін, Дж. Роллз, Ф. Фукуяма та ін. У творах цих авторів закладено фундаментальні основи обґрунтування теорії політичного вибору

як складової частини лібералізму, ліберальних політичних цінностей, головною з яких виступає свобода.

Одним із авторів, у творах якого було закладено основи ліберальної доктрини та політичного вибору у демократичних умовах був французький політичний філософ А. де Токвіль.

Для А. де Токвіля політична свобода інтерпретується наступним чином. По-перше, як гармонійне поєднання індивідуалістсько-комуналістських рис через встановлення паритетних відносин у стосунках «громадянин – держава». По-друге, з точки зору аксіологічного підходу до інтерпретування політичної свободи, поєднання інституційного та культурологічного підходів.

По-третє, слід відзначити антропоцентризм концепції А. де Токвіля, наголошення на необхідності індивідуальної свободи громадянина, як передумови політичного вибору. На його думку, існуванню свободи вибору у суспільстві загрожують такі феномени суспільного життя, як:

- етатизм;
- війна та революція;
- деструктивна діяльність політичної опозиції;
- «тиранія» більшості та диктат громадської думки;
- ескапізм («втеча від свободи»);
- існування великих імперій;
- законодавча та адміністративна нестабільність;
- корумпованість [див. детал.: 6].

Тобто, свобода у А. де Токвіля розуміється як «загальна фундаментальна цінність, яка потребує узгодження з іншими (не менш значущими для політичного вибору) цінностями, такими як рівність, демократія, політична стабільність, економічний добробут тощо» [5, с. 3].

Політичний вибір потребує постійного підтримання «духу свободи». Цьому, на думку А. де Токвіля, сприяють такі риси, як високий рівень незалежності та самостійності громадянина, енергійність та дух авантюризму, антиетатистський тип свідомості, прагнення до особистого економічного добробуту, поміркований індивідуалізм.

Варто погодитись із І. Прокопчук у тому, що «Міцну стабільну свободу породжує ліберально-демократична модель політичної культури, яку вчений розглядав на основі аналізу американського досвіду 30-х рр. XIX ст.: широке закріплення ліберально-демократичних принципів та цінностей (поділ влад, система стримувань і противаг, народний суверенітет, права і свободи громадян, парламентаризм, місцеве самоврядування)» [5, с. 4].

Іншим видатним теоретиком лібералізму, який розглядав свободу як необхідну умову політичного вибору, був сер І. Берлін. Він розглядав політичну реальність як плюралістичну, тобто такою, що прямо відображає різноманітні та суперечливі культури і ціннісні системи. Проголошений І. Берліном плюралізм цінностей визнаний класикою західноєвропейського лібералізму і заслуговує вивчення і впровадження у розвиток теорій політичного вибору.

Істотною проблемою, яку ставить І. Берлін виступає право вибору людиною того типу свободи, за якої він буде почувати себе повністю вільним. Плюралістичність – це принципова характеристика політичної реальності, саме в цій області і розвивається філософська та політична думка І. Берліна: він розмірковує над такими поняттями як «свобода», «толерантність», «легітимність», «лібералізм», «демократія». І. Берлін розвиває розуміння лібералізму, основою якого виступає плюралізм, його концепцію можна назвати «плюралістичним лібералізмом». Такий підхід концентрує увагу на потребі балансу конкуруючих суспільних цінностей, які реалізуються у процесі політичного вибору. Цей баланс, доводить І. Берлін, є об'єктивно існуючим, бо він визнається суспільством вартим того, щоб його підтримувати. І. Берлін досліджує і захищає ідеї, які він вважає центральними для ліберальної політичної доктрини: свободу, рівність, почуття приналежності до спільноти, справедливість, громадянськість, толерантність і плюралізм. Цей комплекс ідеологем становить фундамент теоретичного осмислення та практичної реалізації політичного вибору у ліберальній політичній доктрині.

І. Берлін вказує на мінімум свободи, яка потрібна в суспільстві, для того, щоб воно було гуманним і пристойним, а індивіди могли робити раціональний вибір у політиці. За межами цього мінімуму він визнає, що держави можуть і повинні надавати індивідам інші різні блага. Мінімальний набір таких благ виходить з відповідної моделі людської природи і суспільства, яка «включає наступні положення: а) ми є соціальними і культурними істотами, які мають мову і внутрішнє життя; б) як моральні істоти ми повинні мати свободу волі; в) наша поведінка є мінливою, що виражає наше розуміння себе істотами, що мають мету; г) ми живемо і розвиваємось в специфічних соціальних і культурних обставинах; д) у нас є потреба належати до особливих співтовариств» [1, с. 5].

Як доводив один із видатних теоретиків лібералізму, Б. Констан, об'єднати індивідуальну і позитивну свободу у формі представницького урядування стало унікальним досягненням політики модерної доби. Це процес узгодження суспільного інтересу, оснований на політичному виборі, який називається «ліберальна демократія».

На відміну від раціоналістичної традиції у ліберальній політичній доктрині, І. Берлін не є зневажливим по відношенню до складності і різноманітності морального життя індивідів, вважаючи його однією з важливих складових політичного вибору, заохочуючи моральні і політичні дебати у суспільстві.

Теорія політичного вибору як складова ліберальної доктрини розвивалась не лише у сфері політичної філософії, а й економічної теорії. Зокрема, її досліджували з точки зору «конституції економічної політики» представники теорії суспільно вагомого вибору.

Розвиток теорій політичного вибору, як ліберальної доктрини з середини ХХ століття (після виходу ряду робіт К. Ероу, У. Рікера, Дж. Найта, Дж. Б'юкенена та ін.) пов'язується з теорією раціонального вибору. З того часу в економічній теорії та політичній науці існує суперечливе ставлення до результатів застосування теорії раціонального вибору як методологічної основи політичної науки. З одного боку, теорію раціонального характеризують таким чином:

- виборці, як і політики – це суб'єкти, які раціонально переслідують цілі максимальної вигоди чи користі. Систематичне вивчення стратегії поведінки індивідів вивело теоретиків на нові підходи до традиційних питань політичної науки, а також привело їх до постановки питань, які раніше не ставилися щодо природи політичних феноменів;

- єдиний дійсний прогрес, який будь-коли мав місце в політичній науці, пов'язаний із застосуванням теорії раціонального вибору (У. Рікер);

- теорія раціонального вибору «значно просунула наше розуміння ролі інститутів у житті суспільства» (Дж. Найт);

- в жодній сфері поширення економічних моделей раціонального вибору не було «більш широким або успішним, ніж в області політики» (Г. Кавка);

- теорія раціонального вибору – це «одна із ключових парадигм політичної і соціальної науки, що дає глибокі, строгі і економічні пояснення» (К. Монро).

З іншого боку, критика теорії раціонального вибору, як «економічного імперіалізму» щодо політичної науки та інших суспільних наук полягає у наступному:

- емпіричні перевірки теоретичних положень теорії раціонального вибору «або закінчувалися невдачею, не давши обговорених результатів, або підкріплювали собою теоретичне обґрунтування положень, які, по міркуванні, можна визнати лише банальними: вони хіба що переформулюються існуюче знання, втілюючи його в термінологію раціонального вибору». Опоненти теорії раціонального вибору,

не заперечуючи необхідність раціонального вивчення політики та не відмовляючи теорії раціонального вибору у певній евристичній цінності, вважають, що «мало налічується таких новаторських додатків цих моделей, у відношенні яких було б доведено, що вони витримали ретельну емпіричну перевірку» [4, с. 73].

– при всій кількості аналітичних результатів, отриманих на основі цієї теорії, не видно, щоб вони повідомляли про політику будь-що нове і достовірне;

– теоретики концепції раціонального вибору оперують незмістовними припущеннями щодо споживачів. Передбачається, що вони прагнуть до максимізації своїх вигод, однак характер цих вигод свідомо не обговорюється. (мова йде лише про прагнення індивідів та груп до максимізації прибутків);

– інша область критики стосується інформації, якою актори можуть володіти. Традиційні моделі ринкової поведінки виходять з припущення як вичерпної інформованості споживачів, так і їх здатності розуміти і використовувати наявну інформацію. Такі допущення нереалістичні в політиці, де виборці бувають погано інформовані про лідерів і їх політичних програм, щодо яких вони здійснюють свій вибір. Тому багато теоретиків політики, які застосовують концепцію раціонального вибору, відмовилися від допущення вичерпної інформованості, зберігши, проте, припущення, що актори максимально використовують неповну інформацію, якою володіють.

Критики підходу раціонального вибору також наголошують на двох методологічних помилках. По-перше, вчені, що працюють в традиції теорії раціонального вибору, інколи неправильно застосовують статистичну методику, випускають з уваги проблеми помилок у вимірах, або надмірно покладаються на висновки, зроблені на підставі незначного числа конкретних спостережень.

По-друге, універсалістські претензії теорії раціонального вибору, коли дослідник іде від методу, а не від проблеми, коли вчені більше стурбовані тим, щоб затвердити ту чи іншу універсалістську модель, ніж тим, щоб зрозуміти і пояснити політичні результати, що мають місце в реальній дійсності. Саме це устремління, більш, ніж будь-що інше, веде до помилок, які Д. Грін та І. Шапіро характеризують як «патологію теорії раціонального вибору» [Див. детал.: 4].

Проте, незважаючи на критику, теорія політичного вибору стала одним із потужних методологічних напрямків у доктрині лібералізму. Це обумовлено тим, що без визначення того, що означає бути раціональним політичним актором, неможлива демократична політична взаємодія, основана на принципах лібералізму.

На думку Дж. Б'юкенена (3 жовтня 1919 р. – 9 січня 2013 р.), економічна теорія повинна запропонувати модель вибору, яка враховує наявний державний або політичний устрій, розробити «конституцію економічної політики», виявити ті правила і обмеження, в рамках яких приймаються політичні рішення, з метою розкрити економічну сутність відносин між особистістю та суспільством, щоб на цій основі виробити конкретні рекомендації для політиків.

Економічна ліберальна теорія суспільного вибору базується на трьох найважливіших елементах: методологічний індивідуалізм, концепція «економічної людини» (*Homo economicus*) і підхід до політики як до процесу обміну. Розглянемо їх більш детально. Методологічний індивідуалізм виходить з положення, що якщо корисність для кожного окремого громадянина дорівнює нулю, то сукупна корисність для всіх членів суспільства буде дорівнює також нулю. З точки зору економічної науки людина – це індивід, який визначає цінність благ, робить вибір і бере участь в будь-якій діяльності, а відправним пунктом економічного аналізу завжди є вибір, тобто свідоме рішення обрати одну з наявних альтернатив.

У центрі уваги лібералізму знаходиться процес індивідуального вибору, не завжди залежний від складного інституційного механізму його реалізації. Передбачається, що індивіди, як покупці і продавці товарів і послуг роблять вибір у відповідності зі своїми різноманітними перевагами.

Такий підхід дозволяє побачити, що влада та державні інститути не є ідеальними політичними установами, мета яких – турбуватись про благо суспільства. Навпаки, вони зацікавлені у максимізації власного прибутку так само, як і їхні виборці. Але це тільки один із мотивів політичної поведінки, який не виключає усіх інших. Варто погодитись із Дж. Б'юкененом у тому, що «причина відмінності результатів функціонування ринкової і політичної систем криється в їх неоднаковій структурі, а не в різних мотивах людей, зайнятих у цих сферах. Застосування концепції обміну до аналізу політики спростовує відому філософську тезу, що люди беруть участь у політичній діяльності через існування загального прагнення до пошуку добра, справедливості і краси, причому ці ідеали не залежать від моральних цінностей самих учасників і не завжди характерні для їх індивідуальної поведінки в інших (неполітичних) сферах».

Основна відмінність між ринком і політичною системою, полягає не в відмінних типах цінностей та інтересів людей, а в умовах, в яких індивіди сповідують свої різноманітні переконання. Трактування

політики як обміну має велике значення для вироблення теорії політичного вибору. Ступінь удосконалення роботи політичних інститутів повинна вимірюватися не в одиницях наближення до якогось абстрактного ідеалу, який ігнорує людину, а навпаки, – в одиницях забезпеченості людей усіма необхідними їм благами. Один із головних висновків Дж. Б'юкенена полягає в тому, що реформувати треба не політику як таку, а «конституцію політики» [Див. детал.: 3].

Теоретики раціонального вибору сформулювали ряд вихідних посилок щодо цілей акторів (багатство, влада, моральне задоволення та ін.). Представники теорії раціонального вибору, які відмовились від універсалістських претензій, сформулювали основні положення теорії суспільно вагомого вибору.

Теорія раціонального вибору пропонує свої пояснення того, як соціальні та політичні наслідки можуть виникати з рішень, прийнятих індивідуальними авторами, які часто не замислюються щодо їх загальних наслідків або суспільних результатах. Крім того, теорія раціонального вибору доводить, що в неринкових ситуаціях люди не завжди діють принципово інакше, ніж в ринкових. Парадокс полягає в тому, що неокласичні моделі, що виходять з концепції «індивіда, що максимізує вигоду та робить раціональний вибір», виявляються детерміністськими і не залишають місця для непередбачуваності або вільного вибору. Це означає, що лише вільний вибір громадянина можна вважати раціональним.

Таким чином, при конструюванні моделі раціонального вибору необхідно враховувати випадковість дій політичних акторів, неупорядкованість світу та непередбачуваність політичної взаємодії влади та суспільства.

Бібліографічний список

1. Акрамова А. Учение И. Берлина о политической свободе, либерализме и плюрализме: автореф. дис... канд. полит. наук: 23.00.01/ А. Акрамова; Уфа, 2009. – 18 с.
2. Берлін І. Чотири есе про свободу / І. Берлін; пер з англ. О. Коваленка. – К. : Основи, 1994. – 272 с.
3. Бьюкенен Дж. М. Сочинения. Конституция экономической политики. Расчёт согласия. Границы свободы / Дж. М. Бьюкенен // Нобелевские лауреаты по экономике. Т. 1. – М. : Таурус Альфа, 1997. – 560 с.
4. Грин Д. П. Объяснение политики с позиций теории рационального выбора: почему так мало удалось узнать? / Д. П. Грин, И. Шапиро // Политические исследования. – 1994. – № 3. – С. 59 – 74.

5. Прокопчук І. Ціннісне та інституційно-владне забезпечення політичної свободи в умовах демократії: політологічний аналіз творчої спадщини Алексіса де Токвіля: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.01 / І. І. Прокопчук; НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. – К., 2001. – 16 с.
6. Токвиль А. Демократия в Америке / А. Токвиль; пер. с франц. ; предисл. Гарольда Дж. Ласки. – М. : Прогресс, 1992. – 554 с.

В статтє проанализирована теория политического выбора, которая сформировалась в идеологической доктрине либерализма. Определено, что на современном этапе политический выбор анализируется с позиций теории рационального выбора и теории общественно значимого выбора. Рассмотрены интерпретации политического выбора с позиций политической философии (А. де Токвиль, И. Берлин) и экономической теории (К. Эрроу, Дж. Бьюкенен).

The paper analyzes the theory of political choice, which was formed in the doctrines of liberalism. Determined that at present the political choice is analyzed from the standpoint of rational choice theory and social weighty choice. The interpretation of political choice from the standpoint of political philosophy (A. de Tocqueville, I. Berlin) and economic theory (K. Arrow, J. Buchanan) are examined.

Стаття надійшла до редколегії 14.12.2012

УДК 323.17

Демчук Д. В., ДЗ «ПНПУ імені К. Д. Ушинського»

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО РИЗИКУ

В даній статті дається аналіз можливостей застосування математичних моделей для дослідження стадій політичного ризику. Зокрема, вивчається досвід застосування математичних підходів в період СРСР для аналізу політичної ситуації у регіонах. Також аналізується застосування кумулятивного методу для прогнозування політичних ситуацій в аспекті ризику появи та розвитку нестабільності.

Сучасний підхід до вирішення управлінських завдань потребує знання математичних моделей, які мають можливість відображати існуючі закономірності та полегшують вибір кращих альтернатив на стадії прийняття рішень. В роботах по управлінню політичним ризиком, що мають прикладний характер, до сьогодні обмежуються